

2006 йил 31 августдан
чоп этила бошлаган

Ижтимоий-сиёсий газета

ЖАМИЯТ

№ 19 (795)
2022 йил
19 май,
Пайшанба

www.bong.uz

@jamiyatgzt@mail.ru

t.me/bonguz1

Коррупцияга қарши курашиш аксарият ҳолларда йиғилиш, семинар, тренинг ўтказиш ва чиройли расмлар билан матбуотда эълон қилиш даражасида турибди. “Таълим муассасаларида ёшларга коррупцияга қарши курашиш соҳасида ҳуқуқий таълим бериш бўйича комплекс чора-тадбирлар татбиқ этилиши” бошланди, “умумий ўрта, ўрта махсус, касб-хунар таълими ва олий таълим муассасаларининг ўқув дастурларида коррупцияга қарши мавзулар янада кучайтирил”ди, “Дастур”, “Йўл харитаси”, “чора-тадбирлар режаси” ва ҳоказолар ишлаб чиқилди.

Яхшидир аччиқ ҳақиқат...

“УЙҒОНМАСАК, ФАРЗАНДЛАРИМИЗ БИЗНИ КЕЧИРМАЙДИ!..”

Ахир, коррупция иқтисодни вайрон қилмоқда, халқни қашшоқлаштирмоқда, давлатни ҳам емирмоқда, дунёнинг олдида шарманда қилмоқда.

Миллат бир қалқиниб, уйғониши керак: нахотки ҳалол яшай олмасак, “яна бир-икки йил” аввалгидай яшаб тураёлик, десак. Мана, бир сенаторнинг сўзи: “Ўзбек жамиятидаги коррупция иллатини икки-уч йилда бирданга тозалаб ташлашнинг иложи йўқ... Бу иллатларнинг илдинини жамиятдан суғуриб ташлаш учун эса йиллар керак”. Сўрагинг келади: “Биз-ку кўрмаймиз, шекилли... Болаларимиз, невараларимиз кўрадимиз?!”

Коррупция нима ўзи?

Коррупция – давлат органлари ходимлари моддий ёки мулкӣ йўсинда, ғайриқонуний шахсий наф кўриш мақсадида, ўз хизмат мавқеидан фойдаланишида ифодаланадиган ижтимоий ҳодисадир.

Афсуски, ижтимоий фикр сўралганда коррупция энг кўп тарқалган соҳалар сифатида тиббиёт ва таълимни айтишади, чунки прокуратура ёки милицияга ҳар кимнинг иши тушавермайди ва тушмасин ҳам. Аслида коррупция ботқоғига ботмаган соҳа қолмаган. Бола туғиладиган туғруқхонадан то сўнги манзил бўлган қабристонгача коррупция бор – яхши пул бермасанг, тузукрок ердан қабр ҳам ололмайсан... Чегарадан ўтадиган божхонадан нолийди, судга борган судловнинг қаллоблигидан фиғон чекади, банкка борган кредитни порасиз олиб бўлмаслигидан додлайди.

Албатта, таълим ва тиббиёт ҳам коррупциядан холи эмас. Коррупциядан холи ер йўқ бу юртда....

Ўздаги хабарга кўра: “Масалан, тиббиётда бюджет маблағларининг 25-30 фоиз самарасиз кетмоқда. Кўплаб соҳаларда давлат харидлари ёпиқ ҳолда амалга оширилмоқда”. Ўзимизнинг тилга ўгирсак, бюджетнинг учдан бири — триллионлаб маблағлар ўмарилмоқда дегани ва бу давлат ахборот агентлигининг авайлаб айтган хабаридир.

Коррупциянинг кўламини ҳис қилиш учун порахўрлик, “откат” (бюджетдан маҳсулот харид қилишдан улуш олиш), ҳокимиятни суиистеъмол қилиш, қавм-қариндошчилик ва таниш-билишчилик қайси соҳаларда эканига эътибор бериш керак. Умрида паспорт алмаштириш учун бир неча бор милицияга борган, иши умуман судга ва прокуратурага тушмаган аксарият одамлар бу

тизимлардаги коррупцияни билмаслиги табиийдир. Халқ мактаб ва институтга боради, мазаси қочса, поликлиника ва шифохонага югуради, сув, газ ва электр корхоналарига иши тушади. Шунинг учун фақат шу соҳаларда коррупция бор деб билади. Аслида коррупция дарахтининг асл илдизлари узун ва, пастга эмас – юқорига қараб кетгандир, кетганда ҳам юқорилаган сари йўғонлашиб кетгандир.

Аслида бу соҳалардаги коррупция – юқоридаги улкан коррупциядан келиб чиқади – бу бюджет маблағларининг мақсадли ишлатилмаслигидан, “йўлда” ўмарилиб, университет, мактаб, касалхонага етиб келмаслигидан юзага келган оқибатлардир.

Мактабда халқ нимадан нолийди: тез-тез пул йиғилади: байрамга, муаллимлар кунига, синфни таъмирлашга, деразага парда олишга, мактаб фондига, кириб-чиқиш электрон тизими... Бунга бюджетдан маблағ ажратилади-ку?!

Маблағ ҳали-ҳануз манзилига етаётгани йўқ!.

Тиббиётда халқ нимадан норози: маош камлигидан малакали шифокорлар хусусий клиникаларга ишга ўтиб кетган, давлат поликлиникасига ёки шифохонасига борсанг, ташхис ва таҳлил учун пуллик клиникаларга юборади. Савол туғилади: хусусий клиникадаги ўша оддий тадбиркор сотиб олган хорижий ташхис ё таҳлил апаратыни бюджетни триллионлаб бўлган давлат сотиб ололмайдимиз?!

Маоши озлиги учун икки жойдан ҳақ оладиган шифокор таҳлил учун таниш ва ҳақ олиб турадиган хусусий клиникага юборади ёки дори-дармон ёзиб берса, таниш аптекага йўллайди. Касалхонага ётсанг, тўшагингни ўзинг олиб борсан, дори-дармонингни ўзинг сотиб оласан, касалхонанинг овқатида уч кунда кўзинг тиниб, йиқилиб тушасан, шунинг учун овқатни ҳам уйдан ташишади. Бюджетнинг пуллари қайга кетади?!

Шундай қилиб...

Ишга қабул қилиш ҳам – коррупциянинг таркибий қисмидир, лавозимнинг “шапкаси” ноқонуний даромади борлигининг даражасига қараб белгиланади.

“Соққа қилиш” имкони юқори ўринларга миллионлаб доллар пора билан кирилади, “даромади” камроқларига камроқ пора берилади, таниш-билишчилик, ҳамюртлик, тўдачилик муносабатлари ишга тушади. Бу иллат бутун маъмурий ва ижтимоий соҳани қамраб олган.

Эшитиб қоламиз, боғчага, мактабга, шифохонага ишга киришга пора олаётганлар ёки бераётганлар кўлга тушади. Хайратли ҳол, лекин сабаби аниқ. 700 000-800 000 сўм (70-80 АҚШ доллари) маоши бор ҳамшираликка ишга киришга 1000-2000 АҚШ доллари пора сўрашади ва, қарз-қавола қилиб, берадиганлар бор?! Чунки бу ишда ҳам ҳаром “қўшимча даромад” бор-да.

Амалдор қариндошлари ва ҳамтовоқларига корхона ёки фирма очиб беради ва давлат бюджетидан харид қилинадиган маҳсулотларга ёки амалга ошириладиган ишларга ҳеч бир тендерсиз-танловсиз ёхуд номигагина ўтказилган ёпиқ кўриқлар орқали шу танишларга буюртма беради.

Мисол керакми?

Ҳали ёдимизда ва, қолаверса, ўша ҳоким хануз иқтидорда, аудиоёзувлар борлиги, тартиблар ўша-ўша бўлгани учун айтаемиз. Ижтимоий тармоқларда Андижон вилояти ҳокими вилоят соғлиқни сақлаш бошқармаси раҳбарини “ифлос, ҳайвон, хезалак” деб сўккан аудиоёзув тарқалганди ва анчагина муҳокамааларга нишон бўлганди.

Икки соатлик бақир-чақирни эшитиш ҳам оғир, бу ерда келтириш ҳам мушкул ва ўқувчини ҳам асраш лозим. Лекин бу сўзларни эшитаркансан, хайратга тушасан. Бу бозордаги даҳанаки жанг ё чойхонадаги олифта жанжал эмас, ахир. Бу бир улкан вилоят ҳокимининг соғлиқни сақлаш бошқармаси бошлиғи, зиёли шифокорга айтаётган гапларидир.

Бу қадар кучли бақир-чақир сабаб бўлган ҳодиса нима эди? Ҳоким соғлиқни сақлаш бошқармаси бошлиғига нисбатан айтган ҳақоратли гапларини бошқарма Андижонда ишлаб чиқарилган шприц ва тиббиёт кўлқопларини сифатсиз деб, Тошкентдаги фирмалардан сотиб олаётгани билан изоҳлайди: “Тошкентдаги битта ифлос, бир ердан импорт қилиб олиб келяпти, шприцни. Уни тепасида 15-20 фоиздан ҳаммаси ўтирибди. Энди, уларнинг ризки қирқилди-да! Мен у ёққа пул ўтказмаяпман, ўзимникини оламан, деяпман...”

Аён бўладики, ҳоким билан бошқарма бошлиғи ўртасидаги жанжал аслида манфаатлар тўқнашувининг оқибатидир.

Вилоят ҳокими барча туманлардаги тиббиёт бирлашмаларига ажратилган бюджет пуллари фақат у таклиф қилган Андижондаги заводдан шприц ва перчатка сотиб олиш талабини қўйган. Врачлар эса, бу маҳсулотларнинг сифатли эмаслигидан, дорига ўтказилган пуллар ҳам заводга ўтиб кетаётганидан соғлиқни сақлаш вазирлигига мурожаат қилишган. У ердан ишчи гуруҳ келиб, вазиятни ўрганган ва ҳоким нотўғри иш қилаётганини унга айтишган. Ана шундан, ҳокимнинг жаҳли чиқиб кетган ва бошқарма бошлиғини ҳақорат қилиб, мажлисдан ҳайдаб юборган. Бу ерда манфаатлар тўқнашган.

(Давоми 2-саҳифада)

«Қайси юртни бойлигини билмоқчи бўлсанг, бозорига, аждодларга бўлган эҳтиромини билмоқчи бўлсанг мазорига бор» дейишади. Ҳақиқатан ҳам бозор — турмуш, мазор — маънавият белгисидир. Мен бозор ҳақида ҳам эмас, мазор ҳақида ҳам эмас, балки бошқа бир маскан — дийдангиз қотиб кетса, одамгарчиликдан чиқиб кетаётган бўлсангиз бир марта бўлса-да бориш шарт бўлган «Саховат» ва «Мурувват» уйлари ҳақида сўз юритмоқчиман.

МЕХР ҚОЛУР, МУҲАББАТ ҚОЛУР

Тўғри, ҳукуматимиз томонидан аҳолини ижтимоий муҳофаза қилишни кучайтириш, айниқса ижтимоий ҳимояга муҳтож қатламига ҳаётда тенг имконият ва шароитлар яратиб беришга катта эътибор қаратилмоқда. Бу масалада Давлат дастурлари доирасида қатор лойиҳалар амалга оширилмоқда.

Аммо аҳолининг ижтимоий ҳимояга муҳтож қатлами вакиллари «Саховат» ва «Мурувват» уйлари топшириб, уларни давлат боксин, дейиш билан иш битмас экан.

Кун кеча Ўзбекистон Тиббий-ижтимоий хизматларни ривожлантириш агентлиги томонидан бир гуруҳ журналистлар учун Самарқанд вилоятига Пресс-тур уюштирилди. Тан оламан, бу каби Пресс турларда хорижий давлатларга ҳам, мамлакатимизнинг турли вилоят ва туманларига ҳам борганман. Ўша тадбирларда дунё гўзалликларидан баҳра олган бўлсам, Самарқандда гўёки уйкудан (ғафлат уйкусидан десак тўғрироқ бўлар) уйғонгандек бўлдим. Достоевскийнинг «Телба»сини ярмисигача ўқиганман, у ёғига ўқишга юрагим дов бермаган эди. Ургут «Мурувват» ногиронлиги бўлган шахслар учун аёллар интернат уйида ўша холга тушдим. Бурнимиз кўтарилиб, таралло-бедод қилиб юраверибмиз-у, атро-

фга биров назар солмабмиз. Теварагимизда меҳрга зор қанчадан қанча одамлар борлигини унутибмиз.

Аввалдан айтиб қўймоқчиманки, Ургут туманида жойлашган аёллар «Мурувват» интернат-уйида яшовчилар учун 300 ўринга мўлжалланган янги бинони қуриб фойдаланишга топширилган. Ҳамма шароитлар мавжуд. Биз аёллар «Мурувват» интернат-уйида яратилган шарт-шароитлар билан ўзимиз ҳоҳлаганча танишдик. Интернат-уйи учун 32 миллиард сўмдан ортик бюджет маблағлари сарфланган. Қурилиш-бунёдкорлик ишлари натижасида барча шароитларга эга 300 ўринли ётоқхона биноси, маъмурият биноси, ошхона, даволаш хоналари, меҳнат устахоналари, сартарошхона, тикув хоналари, спорт майдончалари ва ювиниш хоналари барпо этилган.

Биз имкон қадар мурувват уйи раҳбарияти ва у ерда истиқомат қилувчилар билан суҳбатлашдик. Афсуски, ҳаммаси ҳақида батафсил ёзишнинг имкони ҳам, иложи ҳам йўқ. Тўғрироғи, «қўрганларимни қоғозга тушириш учун ўзимда истеъдод йўқ» деган фикрга борганимни тан оламан. Интернат-уйида яшовчилар эътибор ва ғамхўрлик ҳамда яратиб берилган шарт-шароитлар учун миннатдорчиликларини билдиришди. Бу табиий ҳол. Бу ерда ҳақиқатан ҳам уларга меҳр кўрсатилмоқда.

Спорт залларида бўлдиқ, аёллар им-

кон қадар спорт билан шуғулланишмоқда. Турли тўғракларда иштирок этишмоқда. Кутубхонада уч-тўртга аёл китоб ўқиб, газета варақлаб ўтиришибди. Бираёл эрта вафот этган акаси хотираси учун шеър ёзибди. Ўзи меҳрга зор бу аёлнинг жиянлари — яъни, акасининг етим қолган фарзандлари ҳақида қайғураётгани ҳар қандай бағри тош инсоннинг кўнглини бўшатиши аниқ. Афсуски, ахлоқий нуқтаи назардан бу аёлнинг шеър ўқишини видеога ҳам, суратга ҳам олмадим. (Умуман, Мурувват уйида истиқомат қилувчилардан ҳеч кимни суратга олмадим — қўлим бормади).

Ўн ёшлар чамаси бир қизнинг она меҳри ҳақида ўқиган шеъри бир умр ёдимда қолса керак.

Интернат-уйида яшовчилар истиқомат қиладиган хоналарни кўздан кечирдик. Шароитлар жуда яхши.

Ургут «Мурувват» ногиронлиги бўлган шахслар учун аёллар интернат уйи директори Алишер Саидовдан ўзимизни қизиқтирган барча саволларга етарлича жавоб олдик.

Бир нарса аниқ, бу ерда ўз ишига фидойи инсонлар меҳнат қилмоқда. Уларга ўз миннатдорчилигимни билдириб ўтмоқчиман. Катта раҳмат. Хизматингизга рози бўлинг. Ҳамма ҳам кўнгли нозик беморларга қарай олмайди. Сизларга бўлган ҳурматим янада ошиб кетди.

Ҳа, айтганча, бизларни «енгил беморлар» истиқомат қиладиган бўлимга олиб

боришди. Агар «оғир» беморлар ҳолидан хабар олганимизда борми, анча вақт ўзимга кела олмасам керак. «Мурувват» уйида бўлар эканман елкамни оғир юк босаётгандек бўлди. Бу ерда ҳар ким ҳам ишлай олмас экан.

Ургут «Мурувват» ногиронлиги бўлган шахслар учун аёллар интернат уйидан олган таассуротим: Биз нима бўлганда ҳам инсон бўлишимиз керак, инсофни йўқотмаслигимиз керак, атрофимизда меҳрга, мурувватга зор инсонлар борлигини ҳар сонияда эслаб туришимиз керак экан. Биз тўлаётган ва келажакда тўлайдиган солиқлар кимнингдир кўнглини кўтаришга сарфланаётганини ҳам унутмаслигимиз керак.

Фарзанд уйлантирасиз — юртга ош берамиз. Яқин қариндошимиз вафот этади — унинг хотираси учун юртга ош берамиз. Гўёки, шу билан зиммамиздаги вазифани адо этгандекмиз. Аслида, манманлик қиладиганимизни билмаймиз, тўғрироғи, тан олмаймиз.

Инсонпарварлик қилмоқчимиз? У холда «Саховат» уйига, «Мурувват уйи» га боринг. Меҳрга зор инсонларнинг кўнглини олинг. Эркин Воҳидов ёзганидек:

Бўлмасин субҳинг қаро,

Бор бўл мудом борлиқ аро,

Ўзни этгил доимо

Инсон ўзинг, инсон ўзинг.

Шарофиддин ТўЛАГАНОВ

“УЙҒОНМАСАК, ФАРЗАНДЛАРИМИЗ БИЗНИ КЕЧИРМАЙДИ!..”

(Давоми. Бошланиши 1-саҳифада)

Элнинг оғзини ланг очдирган жанжалнинг асл сабаби аён бўлдики: гап соғлиқни сақлашга ажратилган пулларнинг тасарруф қилинишида экан. Ўзининг талабини икки томон ҳам бир қарашда ҳақли кўринган даъволар билан далиллайди ва қарама-қарши томонни тамағирликда айблайди.

Ҳоким худудиди фаолият юритаётган фирманинг тиббий ашёларини сотиб олиш лозимлигини, бу фирмада шу ерлик халқ ишлаётганини ва у маҳаллий бюджетга сезиларли солиқ тўлашини айтади ва қарши томондаги соғлиқни сақлаш бошқармаси ва унинг юқоридаги вазирлигини ўзларига таниш фирма орқали давлат бюджети пулини сарфлаётганини, шундан манфаатдорлигини даъво қилади.

Бу чорасизликнинг чораси борми?

Ечим бор ва у шундоқ юзада турибди. Юзага келган вазият давлат бюджети маблағларининг тасарруф этилиши жараёни ҳали ҳам тор хоналарда ҳал этилаётганини кўрсатади. Соҳа томонида бунинг вазир ёки бошқарма бошлиғи ҳал қилади. Ҳокимликда ҳокимнинг айтгани-айтгандир. Аслида ҳар икки томонни шубҳадан холи қилиш учун давлат харидлари соҳасини шаффофлаштириш, харидларни ошқор ва ҳалол тендерлар орқали амалга ошириш зарур.

Бу Коррупцияга қарши курашга оид Давлат дастурида ҳам, ҳукумат қарорларида ҳам бевосита кўрсатилган. Ўша ҳокимият хайрихоҳ бўлган фирма ҳам, вазирлик хайрихоҳ бўлган диллерлар ҳам ошқора тендерда қатнашса, жамоатчилик соҳага қанча пул ажратилганини, қаёққа сарфланганлигини билса, матбуотда ошқоралик қарор топса, шу тахлит жанжаллар ва ўзаро айбловларга ҳожат қолмасди.

Ва, ниҳоят...

Улкан коррупция бюджетни тасарруф этадиган, моддий-молиявий оқимларни назорат қиладиган вазирликлар ва идоралар, жараённинг қонунийлигини назорат қиладиган идоралар, пул-махсулот оқимларини йўналтирадиган ва тўлов балансини шакллантирадиганлар томонидан амалга оширилади.

Албатта, улар ўз манфаатлари учун қонунчилик ва ижро ҳокимиятини ҳам ўз томонларига оғдирадидилар ва бу ҳам “текин”га эмас. Керакли қонунлар ва қарорлар монопол соҳалар томонидан “сотиб олинади”. Коррупционерлар ҳуқуқ-тартибот идораларидан, судлов маҳкамаларидан қўрқмайди, чунки уларнинг ҳам “нафси, бола-чақаси” борлигини билади.

Коррупция ошқораликдан қўрқади, холос. Шунинг учун журналистлар, блогерлар таъқиб ва танқид нишонига айланган. Бу борада Ўзбекистон Президенти Шавкат Мирзиёев аниқ ва тиниқ даъват

этидилар: “Жамоатчилик назорати ва оммавий ахборот воситалари эркинлиги масаласида орқага қайтиш бўлмайди!”

Ҳуқуқ-тартибот идораларини хўжалик ишларига жалб этиш коррупцияни кучайтиради. Пахта ва ғаллага давлат буюртмасини бекор қилиш — шу йўналишдаги инқилобий қадамдир.

Кун кеча эса Президент Фарғона вилоят фаоллар йиғилишида коррупция муаммосига тўхталиб ўтди. Давлат раҳбарининг таъкидлашича, ҳатто жазо чоралари кучли бўлса ҳам ер сотиш каби жиноятлар учраб турибди.

— Бу давлатнинг ҳар бир амалдори — мен ҳам, вазирлар ҳам, бошқа амалдорлар ҳам халқ хизматкори. Мен бу гапни кўп такрорлайман. Аммо мансабдорлар орасида ҳали ҳам халқ орасига қирмаганлар бор.

Ер сотишлар ҳали ҳам учраётти. Ўша жинояти учун йиғирма йилга қамалишини билса ҳам барибир қилляпти. Ўзи кичкина бюрократ амалдор, аммо керак бўлса ҳокимнинг имзосини сохталаштириб, ер сотаяпти.

Биз уйғонишимиз керак. Уйғонмасак, ишламасак фарзандларимиз бизни кечирмайди. Нима учун таълим ҳақида ҳар сафар гапираман. Чунки нажот шу, бундан бошқа нажот йўқ биз учун, — деди Шавкат Мирзиёев.

Бу сўзларга ортикча изоҳ шарт бўлмаса керак, деб ўйлайман.

Карим БАҲРИЕВ,

Ўзбекистон Журналистлари ижодий уюшмаси Жамоатчилик Кенгаши аъзоси

Юртимизда кейинги йилларда бунёдкорлик ишлари кўлами ниҳоятда кенгайган. Бундай ишларни, аниқроғи қурилиш объектларини кузатганмисиз? Чанг-тўзон кўтарилиб ётган ҳудуд. Қўллари лой ёки қоришмага ботган ишчилар. Ортилган юкнинг меъеридан ортиқлигидан базўр ҳаракатланаётган машиналар...

Аксарият ҳолларда шундай бўлади. Ҳа, яна қурилиш майдонининг атрофи ўралмайди. Бу ерда нима барпо этилаётгани, унинг қачон битиши ҳақида ҳеч қаерда, ҳеч қандай маълумот кўйилмайди.

Яқинда Самарқанд вилоятидаги қурилиш ишлари билан танишиб, бунга

ҚУРУВЧИНИНГ ҚАДРИ

яна бир бор гувоҳ бўлдик. Кимда қандай таассурот билмадим, менда қурувчининг қурилиш материалчилик қадри йўқ экан, деган тасаввур пайдо бўлди.

Кўпчилик билса керак, айти шу масала йил аввалида халқ депутатлари вилоят Кенгаши эътиборига тушди. Депутатлар бир-иккита объектда ишчиларга яратилган шароитларни ўрганди. Аммо нима учундир масала сувга чўккан тошдек изсиз кетди.

Дастлаб кўҳна кентнинг ҳаво дарвозаси - аэропортда олиб борилаётган қурилиш-таъмирлаш ишлари билан яқиндан танишгандик. Ишонасизми, катта (балки вилоятдаги энг каттадир) объектда заррача чанг йўқ. Ажабланирлик, чет эллик қурувчи-муҳандислар бош бўлган объект ҳудудида қўли лой ёки қоришмадан кир бўлган ишчини учратмагандик. Бу ерда юрган ҳар бир одам озодлиги жиҳатидан камида офис хизматчисини эслатарди.

- Қурилишда ҳам шунақа озода юриш мумкин эканда, - деган эди ҳамкасбларимиздан бири. - Нега булар оёқ остига блок териб, бошга рўмол ўраб ишламайди? - Аччиқ кесатик билан давом этди бояги ҳамкасбим.

Яна бир хайратланарли жиҳати шундаки, ҳар бир ишчи учун барча қулайликлар яратилган.

- Ахир қурилиш дегани оғир иш, ҳамма нарсани техникага юклаб қўйиш, соҳанинг «обрў»сини тушириб юборадик! - «Саёҳат» сўнггида ҳамкасбим шу тахлит фикр билдирди.

Менимча, биздаги аксарият қурилиш корхоналари раҳбарлари ҳам шундай фикрлашади. Агар аксинча бўлганда, қурилишларимизда тартиб ўрнатилган, қурувчилар ҳам бунёдкорлик ишларидан роҳатланиб, меҳнат қилган бўлмасмиди?!

- Аэропорт қурилишида олти ойдан бери ишладим, - дейди ўзини таништиришни истамаган ўзбекистон-

лик қурувчи. - Тўғри, бу ерда асосан бўёқ, сувоқ каби «қора» ишларни қиламиз. Лекин кийим-бошдан тортиб, бепул тушлик ва бошқа қулай шароитлар яратилган. Хафсизлик талабларига

- Ўзи қаерда яшайсизлар?
- Шароити бори ўз уйига, квартирасига кетади. Менга ўхшагани эса кўрпа-ёстиғини олиб, объектнинг қурилиши тугаган қисмида ёки ертўласида қолади.

- Нега сенам квартирада турмайсан?

- Ўзи топганим оиламга зўрға етади. Ҳозир энг арзон квартира ҳам 200 минг сўм, яна шароити яхши эмас...

Ўйланиб қолдим. Ҳозир Самарқандда нима кўп - қурилиш кўп. Ўртоғим сингари тумандан қатнаб ишлаётганлар қанча? Топганини иқтисод қилиб, уйимга олиб боради, деб ҳали битмаган уйда, не бир шароитларда ётиб юрганлари-чи?

Шу гап сабаб бўлиб қурилишларда бунёдкорлар учун яратилган шароитларни кузата бошладим.

Зарур кийим-бош, хафсизлик талаблари таъминланмагани ўз йўлига. Аммо аксарият қурилиш объектида усталар бетон устига кўрпача тўшаб олган. Уларнинг ошхонасиам, еб-ичиб бўлгач, ётоғиям шу ер.

Энди савол туғилади, оддий ётоқ масаласини ўйлаб кўрмаган масъуллар қурувчиларга санитар шароит қилиб берадими?

Бу саволни Россияда ишлаб, йилда 10-15 кунга келиб кетадиган ҳамқишлоғимга бердим.

- Устага шароит яратиш учун кимдир тергашини кутиш, талаб қилмас шарт эмас, деган гаплар улар учун бегона, - дейди у. - Мана масалан, биз ишлайдиган қурилиш фирмасида қишда иссиқ, ёзда салқин бўладиган кўчма контейнеримиз бор. Ишчилар қанча кўп бўлса, шунга яраша контейнер келтиришади. Ошхона бошқа контейнерда, ювиниш учун алоҳида йиғиб-териладиган душ. Қишнинг чилласида ҳам шундай шароит бўлади.

Хўш, кимдир айтадимки, ўзимизнинг «қорақўзлар» учун бундай шароит қачон яратилади?

ТИЛИМИЗГА КЎЗ ТЕГДИМИ?

Абдулла Қодирий: «Ўзбек тили камбағал эмас, балки ўзбек тилини камбағал дегувчиларнинг ўзи камбағал. Улар ўз нодонликларини ўзбек тилига тўнкамасинлар», деганида ҳақ эди. Бироқ бугун тилимиз бойлигига кўз теккандай назаримда.

Ўзбек тилига чет сўзларнинг кириб келиши, янги терминларнинг ўзбекча сўзлар ўрнида истеъмолда бўлиши кузатиляпти. Тил ўз қатлами ва ўзлашма қатлам ҳисобига бойийди. Бугунги кунда тилимиз кўпроқ ўзлашма қатлам ҳисобига, яъни четдан кириб келган сўзлар билан бойияпти. Аммо чет сўзларнинг ўз қатламдаги сўзлар ўрнида қўлланилиши натижасида айримлари эскириб, талаффузи ўзгаришти ёки истеъмолдан чиқиб кетмоқда. Янги сўз кириб келиши билан тилимиздаги сўзни унутяпмиз.

Жумладан, «личка», «селфие», «дебат» сўзлари тилимизда кўп ишлатилияпти. Лекин бу сўзларнинг ҳеч бири ўзбек тилининг изоҳли луғатига киритилмаган. Энг катта камчилигимиз ҳам шунда. Четдан кириб келган сўзларнинг қўлланилиши билан унинг ўзбек тилидаги маъноси ва синонимлари биргаликда истеъмолда бўлиши мақсадга мувофиқ. Масалан, «личка» - шахсий, янги хабар, яъни ижтимоий тармоқдаги хабарни икки киши кўради - сиз ва ёзишётганингиз; «селфие» - тегишли, ўзи, ўзи бирор нарсани килиш; ўзини суратга олиш усули; «дебат» - тортишув, баҳс-мунозара, қарама-қаршилик...

Тилимиздаги асосий муаммолардан бири ёзув масаласи. Мана ўзбек тилига давлат тили мақо-

ми берилганига 31 йил бўлибдики, бу масалада ҳалигача бир тўхтамга келинмаган. Лотин ёзуvidан ҳам, кирилл ёзуvidан ҳам фойдаланмоқдамиз. Бу икки ёзув қодалари бир-биридан фарқ қилади. Мисол учун, лотин ёзуvida «уи» билан тугайдиган «tavqeyi», «nuqtayi pazar», «tarjimai hol» сўзлари кирилл ёзуvida «мавқеи», «нуқтаи назар», «таржимаи ҳол» шаклида ёзилади. Хўш, бу ёзув меъёрларини билмаганлар шу ва шунга ўхшаган сўзларни билганича ёзаверадими? Ушбу ёзувлардан биргаликда фойдаланар эканмиз, мактабда лотин ва кирилл ёзуви қодаларини биргаликда ўрганишимиз ёки маъқул битта ёзувдан фойдаланишга келишиб олишимиз керак.

Пешлавҳалардаги ёзувлар, реклама воситалари ва эълонлар ҳам дард устига чипқон. Бу жараёнда чет сўзлар ҳам кўп қўлланилиб, имловий хатоликларга йўл қўйилияпти. Масалан, «аптека», «доставка», «оптика», «ателье», «ореп», «wellcome» ва шунга ўхшаган бир қанча сўзлар ўзбек адабий тили меъёрларига зид равишда ёзилган. Ахир шу сўзларнинг ўзбек тилидаги маъносини ҳам кўрсатиш мумкин-ку.

«Давлат тили ҳақида»ги қонуннинг 20-модда-

сида: «Лавҳалар, эълонлар, нархномалар ва бошқа кўрғазмалар ҳамда оғзаки ахборот матнлари давлат тилида расмийлаштирилади ва эълон қилинади ҳамда бошқа тилларда таржимаси берилиши мумкин» дейилган. Лекин қонунга нега амал қилинмаяпти? Бу қонунбузилиш ҳолатларига қачон барҳам берилади? Тўғри, кейинги пайтда ўзбек тилини ривожлантириш ва нуфузини ошириш борасида амалий ишлар бошланди, лекин ҳали қутулган натижага эришганимиз йўқ.

Бу каби муаммолар амалда бартараф қилинмаса, муаммолигича қолаверади. Ўзбек тилини ривожлантириш, мавқеини ошириш учун аввало, мактабгача таълим муассасаларида ва мактабларда ўзбек тилини чуқурлаштириб ўқитиш ва албатта шу ёшдаги болаларга мўлжалланган дарсликлар, электрон қўлланмалар ҳамда луғатлар яратиш керак. Бундан ташқари, ўзбек тилини ўқитиш марказлари, ўзбекча таржима дастурлар жорий қилиш ва барча соҳаларга оид луғатлар чоп этиш ҳамда терминология соҳасини ривожлантириш лозим.

Фазлиддин РЎЗИБОЕВ.

Оила мустақамлиги — жамият ривож, омонатлиги таназзул белгиси. Бугун ижтимоий тармоқлар, оммавий ахборот воситалари боласини туғруқхонада қолдириб кетаётган, дунёга эндигина кўз очган чақалоқни кўча-кўйларга, ахлатхонага ташлаб ғойиб бўлаётган бешафқат ва алданган оналар ҳақида бонг урмоқда.

Бўй етган қиз оилага кўмак бўлсин деб, қишлоқдан шаҳарга келди, қаергадир ишга кирди. Ўз хирсининг қурбони бўлган номард валад қизгинани авради, жавради, уйланаман, деб алдади. Ниятига етгач, бадар кетди. Қиз эса...

— Тўй қачон, ошна?

— Аввал уй-жойни тўғрилай, битта машина олай, тўйга пул ййгай. Кейин ҳаракат қиламиз.

Тўксон беш фоиз тенгдошимдан шу жавобни эшитаман, бу аниқ. Ишонмасангиз, ҳеч иккиланмай сиз ҳам ёшларда синаб кўришингиз мумкин. Ҳаммасининг орзуси шу. Ахир ёшлик, умр кутиб турмаслигини, бу онлар ганимат эканлигини тушунтириб бўлмайди-да, дангиллама тўй орзусида юрган ошнамининг кулоғига бизнинг алмойи-жал-

ЯШАШДАН

МАҚСАДИМИЗ

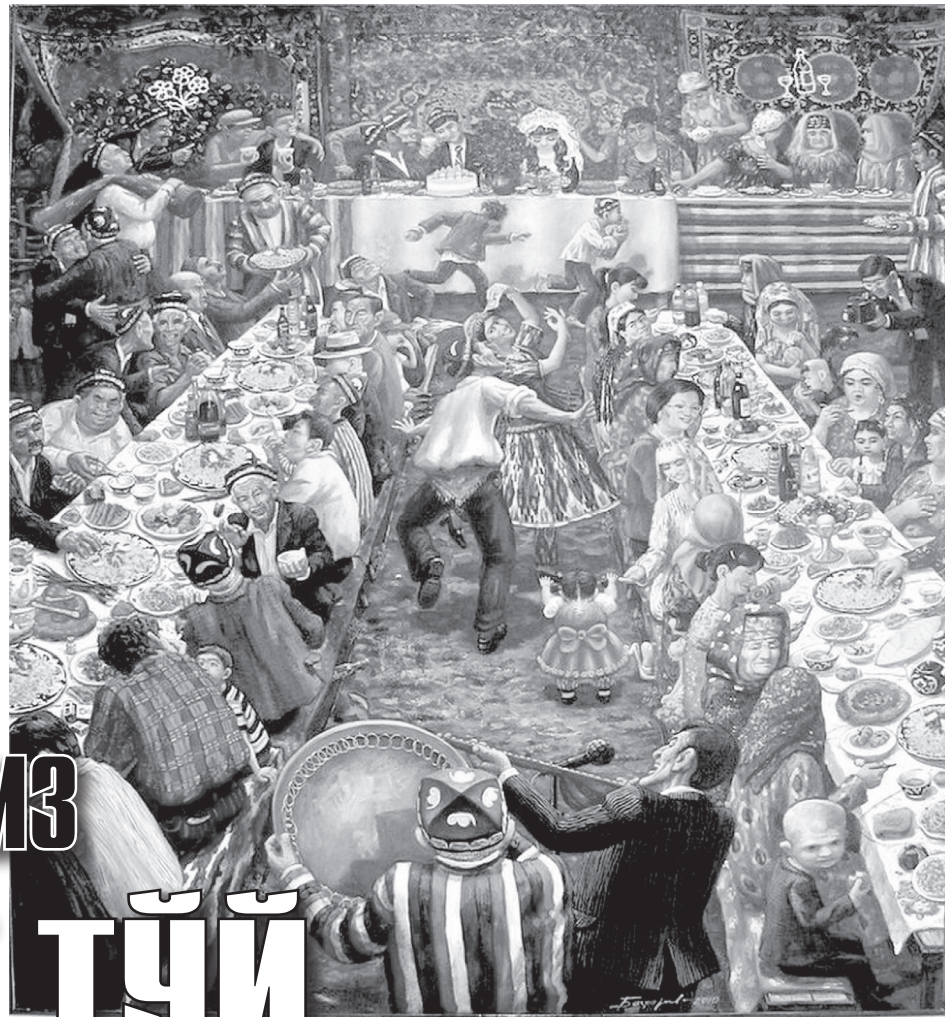
ФАҚАТ ТҲЙ...

мойи гапларимиз кирармиди. Ахир у дангиллама тўй қилиши, элнинг оғзига тушиши, ўзи қийналиб топган пулини машхур отарчига бериши керак-ку. Бир неча йил топганини бир кунлик тўйга сарфлаши керак-ку!

Яна ҳар хил фитнес-фасод, бузқчилик, зино, қон ва насл бузилиши, кўз кўриб, кулоқ эшитмаган турли юкумли касалликлар ва шу каби иллатлар кўпайиб кетяпти, дея нолиймиз. Хўш, бунга ким сабабчи? Бизнинг орзу-ҳавасларимиз эмасмикан?

Қизик, негадир биз орзу-ҳавасларга берилиб қолганмиз. Катта тўй қилишимиз керак. Ажаб, бошқа нимадир қилиб оғизга тушсак бўлмасмикан? Масалан, олим, чемпион, хунарманд, ихтирочи, тадбиркор, элу юртга нафи тегадиган фарзандларни тарбиялаб ибрат бўлсак-чи?

Ўйлаб қоламан: нахотки бир кунлик тўйга ййққан-терган барча бор-шудимизни сарфлаб юборсак. Қизиги, бундан юз йил олдин Махмудхўжа Бехбудий бобомиз шундай ёзган эканлар: “Тўй ва таъзияга сарф қилинатургон оқчаларимизни биз, туронийлар, илм ва дин йўлига сарф этсак, анкариб оврупойлардек тараққий этармиз ва

ўзимизда, динимизда обрўй ва ривож топар. Йўқ, ҳозирги ҳолимизга давом этсак, дин ва дунёга зиллат ва мискинатдан бошқа насибамиз бўлмайдуру”. Махмудхўжа Бехбудий “Ойна” журнали, 1915 йил.

Қаранг, гапнинг маъноси, долзарблиги, аҳамиятини. Бобомиз куюниб ёзганларига қарийб 107 йил бўлибди. Орадан шунча вақт ўтиб кетибди-я! Бир аср олдин ҳам аҳволимиз шу экан. Асрдан кўп вақт ўтибди-ю, аҳволимиз ўзгармади-ми. Асло, бу борада баттар бўлди. Шу кетишда кетсак, яна бир асрдан кейин: Европа-ю Ғарбнинг тараққий этини кўрган набираларимиз, биз ҳақимизда нима деб эслашаркин. Тўйдан ортиб, эсланадиган иш қилишга улгурармиканмиз. Ким биланди дейсиз.

Тўй албатта яхши нарсаси, ажойиб, бахтли кун. Ҳаммани илоҳим шу кунларга тўйларга етказсин. Ўғилларимиз куёв, қизларимиз келин бўлишсин. Аммо исрофгарчиликдан холи бўлса, бошланаётган никоҳ қандай гўзал бўлади-я!

Нима десак дейлиг-у, энг гўзал тўйлар карантин пайтида бўлди. Ихчам, ортиқча сарф-харажатдан холи. Ҳеч ким тўйга айтилмаганига хафа эмас. Қани эди яна давом эттирсак... Тушингни сувга айт бола,

деб тўғри айтяпсиз. Ахир биз ажойиб-ибмиз-ку! Дангиллатиб тўй қилишимиз керак-ку!

Тўйчилик қон-қонимизга сингиб кетган. Хафа бўлмайлик, вақти-вақти билан ойнага қараб туриш, ачиқ шўрва ичиш зарар қилмайди-ку.

риб ҳам ота-онадан умидвор бўлиб юраверади. Ҳалиям давлатимиз барака топсин, кексаларимизга нафақа беради...

Кўп эшитганман “Университетга қирай, менам ўқий”, деганда “Контрактингни ким тўлайди, ўқиб шаҳар оберамидинг” деб отасидан дакки эшитиб, лекин тўйида машхур хонандани чақириб, 3-4 талабанинг йиллик контракт тўлови миқдорича суммани берганларни. Яна бой танишига тақлид қилиб, ўзи яшаб турган ҳовлининг маълум миқдоридан ер сотиб, ўша пулга санъаткор чақирганларни ҳам... Афсус... Кўрпамизга қараб оёқ узатмоқни унутиб қўйганмиз. Ўзимиз ойликка яшасак-да, ёки доимий даромадимиз бўлмаса-да бой кўшнимизга тақлид қилиб чиранишимиз керак. Тўғрида у қилганини биз қилолмаймизми? Бизнинг қаеримиз кам, деб ўйловчилар қаттиқ янглишганлардир...

Биз ёшига етган йигит-қизни уйлантириб қўйишни тезроқ ўйлашимиз керак. Ва оила қурадиган ёшларни ҳам шунга тайёрлашимиз керак. Ҳозир 20-23, ҳаттоки 24-25 яшар ёшларни ҳам уйлашга шошишмаяпти. Гўёки улар ёш бола. Қачонгача ёш бўлади, қачон катта бўлади 35 га киргандами? Ишонинг, биз уларга шундай муносабатда бўлсак, улар ҳечам катта бўлишмайди. Масъулиятсиз бўлиб, лайлак ҳайдаб юраверади. 27-28 ёшга кириб ҳам бўйдоқ юрганларни кўриб, бир нима дейишга тил айланмайди. Ачинарли ҳолат эмасми? Улар бўйдоқлик гаштини суриб юрибдими? Мен жавоб бера қолай: Асло йўқ. Ҳаммаси қийналиб, базўр юрибди. Барининг дарди ичида. Ахир, уларнинг ота-онасининг орзу-ҳаваси бор-ку.

Азиз ватандош, тенгдошларим, биродарларим, ота-оналар келинг ўзимизни ислоҳ қилайлик. Фикрларни ўзгартирайлик. Орзуларни ўзгартирайлик. Ўзгаришни ўзимиздан бошлайлик. Ўша орзу-ҳавасли тўйларга кетадиган миллионларни фарзандимиз келажагига сарфлайлик. Уларга касб-хунар ўргатайлик. Гўзал яшайлик. Аслида ўзимизни-ўзимиз қийнаётганлигимизни тушунайлик. Фарзандимизни тўйи билан эмас, унинг оламшумул ғалабалари, ихтиролари билан мактанайлик. Ҳамманинг фарзанди катта ишлар қилишга қодир. Фақат биз ўзимизгина орзу-ҳавас деб, уларнинг орзуларини бўғиб қўйяпмиз. Ҳаммасига ўзимиз, кибримиз айбдор. Бас, бугундан бошладик: ихчам тўй ва фаровон, буюк келажак сари...

Зикрилла МАМАТОВ

Қадриятлари узоқ ўтмишга бориб тақаладиган халқимиз барча даврларда оилада фарзанд тарбиясини асосий ўринга қўйган ва ақлли, эсли-хушли ўғил-қизларни вояга етказган. Оғир дамларда ҳам фарзандини кўчага ташламаган, бир бурда бўлса ҳам нон топиб, болаларини боқишнинг иложини қилган.

Ҳозир, Аллоҳга шукр, қаҳатчилик, қимматчилик замонлари ортда қолганига анча бўлди. Тирикчилиги бундайроқ оиланинг ҳам қора қозони қайнапти. Лекин майда-чуйда маиший орзу ҳаваслар боис янги турмуш қурган оилалар ўртасида ҳаётга енгил-елпи қараш, арзимаган келишмовчиликлар афсуски, кўпайиб бормоқда.

Савол туғилади: биз, катталар қаерда хато қилдик? Қаерда фарзанд тарбиясига безътибор бўлдик? Тан олиш керак, ҳамма айб ўзимизда. Тирикчилик ортидан югуриб, болаларимизнинг қорнини тўйдиришга тўйдирдигу, улар қандай муҳитда нафас олаётгани билан қизиқмадик. Дарсга бориш номига бўлди, ўзимизку қойиллатиб китоб ўқимаганимизга яраша улардан ҳам китоб мутолаасини талаб қилмадик. Кўпроқ пул топиш керак, пул топсанг, яхши яшайсан, деган ақида уларнинг онгига сингиб қолди. Фарзандим бахтли бўлсин, деган ниятда қиз чиқардик, ўғил уйлантирдик, лекин келин томонининг, куёв томонининг дунёқараши билан қизиқмадик. Қаерда хато қилдик? Нега қизинг оиласидан ажралиб уйингга қайтиб келди, нега ўғлинг келинни ташлаб кетди?

Матбуот ва ижтимоий тармоқларда кенг ёритилган ҳайвонот боғидаги аёл, қизча ва айиқ билан боғлиқ фавкуллода ходиса ҳам ана шу омилларга урғу беради.

Нодира Йўлдошева, Сергели туманидаги “Янги Бунёдод” маҳалла фуқаролар йиғини раиси в.б:

– Бу аёлнинг исми-шарифи Зилола Тўлаганова, унинг қайнонаси ўтган йили “Янги Бунёдод” маҳалласи худудидаги кўп каватли уйлардан биридан хонадон сотиб олиб, ўз номига расмийлаштирган ва келини билан ўғлини ўша жойга кўчирган.

Ўша пайтда Зилола Тўлаганова турмуш ўртоғи билан ажрашиш учун фуқаролик судига мурожаат қилган экан. Буни биз суддан Маҳалла фуқаролар йиғинига уларни яраштириб қўйиш бўйича таъсир чораларини кўриш ҳақида хат келганидан кейин билдик. Биласиз, ўзбекчиликда баъзан қайнонага келин ёмон, келинга қайнона ёмон, деган тушунча бор. Лекин Зилола Тўлаганованинг қайнонаси билан суҳбатлашиб кўрдик, невараларига меҳрибон, келинига ҳам ортиқча эътироз йўқ. Фақат ўшанда қайнонаси: “Келиним доим дори ичиб юради”, деганди. Кейин маълум бўлишича, Зилола Тўлаганова руҳий касалликлар диспансерида рўйхатда турар экан. Лекин бу ҳақда маҳаллага ҳеч қандай маълумотнома тақдим этилмаган.

Бу оилада анча-мунча келишмовчиликлар, можаролар бўлиб тургани сабабли уларни яраштириб қўйиш учун маҳалла фуқаролар йиғинига таклиф қилдик. Зилола Тўлаганова билан суҳбатлашганимда унинг оғир, босиқ, ҳар бир саволга ўйлаб, мулоҳаза билан жавоб бергани эсимда қолган. Аёлнинг турмуш ўртоғи муҳокамага келмади, чунки у ишлаш учун хорижга кетган экан.

Болалари билан ёлғизланиб қолган Зилола Тўлаганова МФЙ томонидан

кам таъминланган оила сифатида “Аёллар дафтари”га киритилди ва унга уй-жой олиш ва ажрим масаласида зарур ҳуқуқий маслаҳатлар берилди. Ҳомийлик маблағи ҳисобидан аёлнинг оиласига икки марта озиқ-овқат маҳсулотлари ажратилган.

Ҳозир Зилола Тўлаганова маҳалла-

миздан кўчиб кетган, эшитишимизча, отасининг уйида яшайди. Шунинг учун ҳайвонот боғи билан боғлиқ воқеа содир бўлмагунча унинг оилавий шароитдан хабаримиз бўлмаган. Лекин ҳар қандай ҳолатда ҳам аёл киши бу ишни қилмаслиги керак, деб ўйлайман. Ахир у онаку!

Шонра Умарова, Маҳалла ва оилани қўллаб-қувватлаш вазирлиги юридик бўлим бошлиғи, жамоатчилик кенгаши аъзоси:

— Баҳсли масалалар кўп. Инсон бор экан, эр-хотин ўртасида низо бўлади. Эсингизда бўлса, бундан бир ярим йил олдин Сирдарё вилоятининг Ширин шаҳарчасида бир аёл иккита боласи билан ўзини каналга ташламоқчи бўлганида, бу ҳолатни тасодифан кўриб қолган одамлар уларни қутқариб қолган. Бу воқеа кўп шов-шувларга сабаб бўлган эди. Ўшанда аёлдан “Нима учун фарзандларингиз жонига, ўз жонингизга қасд қилмоқчи бўлдингиз?” деб сўрашганида, у эри билан уришиб қолгани учун шу ишга қўл уришдан бошқа чораси қолмаганини айтган. Энди эса боласини айикқа ем қилмоқчи бўлган аёл фожиаси юзага калкиб чиқди.

Мен аёл бўлганим учун аёл табиати-ни яхши биламан. Загон, жамият, ахборот технологиялари тезлик билан ривожланиб бораётган интеллектуал асрда бу фожиани тор фикрлик, онгсизлик, саводсизлик натижаси деб баҳолаб бўлмайди. Буни депрессия билан ҳам, оналик инстинкти билан ҳам боғлаш керак эмас. Чунки депрессия ҳолатида онанинг боласини ҳимоя қилишга интилиши юз чандон ошади. Киноларда уруш пайтларида оналар болаларини ўқдан ҳимоя қилиш учун уларни кўкси билан тўсган ҳолатларни кўрганмиз. Нима, улар бу пайтда депрессия ҳолатида бўлмаганми? Қалхат жўжаларга чангал со-

лиш учун шиддат билан ташланганида, товук уларни оналик инстинкти билан қаноти остига олиб, ёвуз қушга қарши ҳаёт-мамот курашига кирганига гувоҳ бўлмаганмизми?

Ҳақсизлик бор жойда одамнинг ич-ичидан етилиб келадиган исён ҳолати бўлади. Лекин аёл кийин, иложсиз аҳволда қолганида, ўзи суяниб юрган энг яқин киши – эри томонидан қаттиқ таҳқирланиши оқибатида ана шундай ўта шафқатсиз жиноятга қўл уриши мумкин. Унинг бу таҳқирни кўтаришга, енгиллашга, интилишга кучи қолмаган. Мен буни таслим бўлиш деб ўйлайман, яъни, бу – ўта босим остида аёлнинг таслим бўлиши. Демак, бу ҳолат жуда катта ноҳақликка қаратилган исёндай, жамиятни ташвишга соладиган таҳликали фожа менинг назаримда.

Боланинг йўқ бўлиши, даҳшатли ўлим топиши аёлни ўйлантирмаган ўша пайтда. У ана шундай шафқатсиз исён билан эридан ўч олишни, унинг

кўп. Дағиллама уйга эга бўлиш, автомобиль ҳайдаш, қиммат нарсаларни йиғиш каби чексиз эҳтиёжлар пайдо бўлмоқда. Бундай шароитда эркакда бу талабларни бажаришга имкон йўқ.

Эркак томонидан ишламайсан, уйдан чикмайсан, болаларга қарайсан, деган тазйиқ бўлиши мумкин. Аёлда эса бошқа юртга кетган бўлсанг, менга, болаларингга меҳр бермасанг, моддий таъминлаб қўймаган бўлсанг, сенинг нима керагинг бор, деган исён бўлади. Бу ўз навбатида кучайиб, охири фожиага олиб келади.

Майли, ўтган замон эркакнинг вазифасини талаб қилаётган аёл ўзининг турмуш тарзини бошқалар билан таққосламасдан, бориға қаноат қилсин, эри топиб келса еб, топиб келмаса, сабр қилиб ўтирсин. Биз бунга розимиз. Ёки бўлмаса, яшаш учун кураш ҳолатига мослашсин. Мен бу борада кўпинча шундай мисол келтираман. Эр-хотин қайикда кетаяпти, эркак битта эшкакни эшаяпти, иккинчиси бўш турибди. Ана шундай шароитда хотин боласи билан ўтирмасдан, иккинчи эшкакни эшишга ўтирса, кўзланган мақсадга тезроқ етиб борилади.

Мукаррам Нурматова, Маҳалла ва оилани қўллаб-қувватлаш вазирлигининг Оилавий қадриятларни мустаҳкамлаш бошқармаси бошлиғи:

– Шундай шафқатсизликка қўл уриб, ўз фарзандини йирткич қафасига ташлаган аёлни мен ҳар қандай ҳолатда ҳам оқлолмайман. Тўғри, уни руҳий касалликлар диспансерида рўйхатда туради, дейишди. Ҳатто руҳий мувозанати бузилган тақдирда аёл фарзандига нисбатан бундай шафқатсизликни раво кўрмайди, деб ўйлайман. Чунки аёл ҳар қандай ҳолатда ҳам тўққиз ой ўз бағрида асраб-авайлаган жигарғўшасининг ҳимояси учун керак бўлса ўзини қурбон қилади.

Тўғри, оилада етишмовчиликлар, камчиликлар бўлгандир, лекин ҳеч ким оч қолаётгани йўқку! Боболаримиз, момоларимиз очарчилик йилларида ҳам болаларини сабр-тоқатга ўргатган, бир бурда нонга қаноат қилган. Уруш йилларида етим болаларни асраб олган оилалар уларга уйининг тўртини берган, бошини силаган. Ҳар хил арзимаган нарсаларни баҳона қилиб ажрашаётган оилаларнинг фожиаси – қийинчилик кўрмаганидан, дунёқараши торлигидан далолат. Охир-оқибат, аёл турмуш ўртоғи билан ажрашадиган бўлса, ўзи фарзанд тарбиясига масъул бўлади, эртага у онасига кўмакчи, суянчиқ бўлади.

Ижтимоий тармоқларда тарқаладиган ҳар хил шов-шувларга ишониб кетавериш керак эмас. Чунки баъзан пашшадан фил ясаб кўрсатилса, ҳа, шу экан-да, деб кетаверадиганлар ҳам бор. Ҳолбуки, маънавиятли инсоннинг ҳар бир воқеа-ҳодисага муносабати, керак бўлса, ўз баҳоси бўлиши лозим. Ҳайвонот боғида юз берган ҳодисага ана шу нуқтаи-назардан чуқурроқ қараладиган бўлса, бола тарбиясида қандай хатолар қилганимиз, қандай камчиликларга йўл қўйганимиз ўз-ўзидан аён бўлади.

Дарвоқе, Зилола Тўлаганованинг қизи Зарина ҳозир шифохонада даволаниб чиққан ва унга васийлик тайинланган.

ДАБУСИЯ:

“УНУТИЛГАН” ШАҲАР НИДОСИ

Кўхна заминимизда бир пайтлар гуллаб яшнаган, бугунги кунда тарих пардаси ортига чекиниб, фақат кўхна манбалару турфа афсоналар орқали номи бизгача етиб келшган яна қанчадан-қанча шаҳарлар, қадимий тамаддун ўчоқларининг излари сақланиб қолган. Улардан бири қадимий Дабусиядир.

Қадимий ва ҳамиша навкирон Самарқанд шаҳридан вилоятнинг энг олис худуди - Пахтачи туманига кириб бораркансиз, бугунги кун нафаси якқол сезилиб турган бу замонавий гўшадан бир неча чақирим нарида бир неча минг йиллик тарихга эга бўлган қадимий қалъа мавжуд бўлганига ишонингиз келмайди.

Бир пайтлар Ғарбу Шарқни боғлаган Буюк Ипак йўлининг бир қисми бўлган қадимий кўчадан кетиб бораркансиз, Зарафшон дарёсининг чап соҳилида, катта-кичик тепаликлар бағрида, тупроқ остида қолиб кетган Дабусия қалъаси ўрнига етиб келганингизни ҳам сезмай қоласиз. Ҳар йили баҳор бу тепаликлар – сон-саноксиз қабрлар узра ўзининг зангори гиламини тўшайди. Ер бағрини ёриб чиққан миллионлаб майсалар, алвон қизгалдоқлар худди номаълум алифбода, турфа рангларда битилган битиклар сингари бизни мозийнинг сирли манзилларига чорлайди...

Тарихий манбаларнинг гувоҳлик беришича, бир пайтлар ана шу кенгликларда Дабусия қалъаси қад ростлаган. Уни турли манбаларда Дабусқалъа, Дабусий, Дабус, Даҳбус сингари номлар билан аташган. Зарафшон дарёсининг телбавор мвжлари қалъанинг шимолий деворларини ювиб, кейин ўнг тарафга бурилиб кетади.

Ривоятларга кўра, ана шу деворларда пайғамбаримизнинг амакиваччалари, Ҳазрати Али (р.а.)нинг бармоқ излари сақланиб қолган экан. Табиийки, бугунги кунда қалъа ҳам, унинг девори ҳам, у едаги табарк излар ҳам йўқ. Бўлганда ҳам, уни ҳазрати Алига нисбат бериш ўринсиз бўлар. Чунки, ул зот бизнинг диёримизга қадам босмаганлар.

Самарқанд ва Бухоро оралиғидаги бу қадимий қалъа ҳақида ўтмишдаги тарихнавис олимлар қимматли маълумотларни ёзиб қолдирганлар. Жумладан X асрда яшаб ижод қилган географ олим Абдулфараж Басрийнинг ёзишича, Дабусия шаҳрига Искандар Макдуний асос солган эмиш. Тарихчи наршахий эса, унинг ёши ҳатто Бухородан ҳам қадимийроқ эканини таъкидлайди.

“Дабус” сўзи араб тилидан таржи-

ма қилинганда темир гурзи, тўқмоқ, деган маъноларни билдиради. Қалъа ўз даврида темирда мустаҳкам қилиб қурилгани боис, ана шундай аталган бўлиши мумкин. Тўққизинчи асрда яшаган араб тарихчиси Ал-Яъқубий ҳам бу қалъани “душман тиғи ўтмайдиган, мустаҳкам ва машхур шаҳар” дея таъкидлаган эди”...

Яна бир машхур тарихчи Абу Жаъфар ат-Табарий Дабусия ҳақида тўхталиб, бу ерни 10 минг нафар сарбоз қўриқлаганини ёзади. Шунингдек, Ал-Муқаддасий, Ёкут Ҳамавий, Ибн Ҳавқал, Ибн Хурдобех, Ас-Самъоний, Абу Райҳон Беруний, Абул-Фидон сингари ўрта аср алломалари Дабусия билан боғлиқ маълумотларни ўз асарларида келтириб ўтадилар.

Мазкур тарихий манбаларда Дабусияда жуда катта бозорлар, масжид ва мадрасалар фаолият кўрсатгани, олтин, қумуш ва мис тангалар зарб этиладиган зарбхоналар бўлгани ўз аксини топган. Бир замонлар Дабусияда тўқитилган “вадорий” деб номланган матоларнинг Ғарбу шарқда боори чакқон бўлган. Шунингдек, Дабусияда жундан тўқилган матолар ва теридан ясалган маҳсулотлар ҳам кўп миқдорда ишлаб чиқарилган ва савдогарлар томонидан дунёнинг турли бурчакларига олиб кетилган. Буларнинг бари Дабусий ўз даврида ҳам сиёсий, ҳам иқтисодий, ҳам ҳарбий жиҳатдан катта маъқега эга бўлганидан далолат беради.

Дабусия ахли азалдан мард, жасур, эрқарвар бўлгани ҳақида тарихий манбалар ҳам, халқ орасидаги афсонаю ривоятлар ҳам далолат беради. Араб лашкарбошиси Қутайба ибн Муслим ўз кўшини билан Бухорони қамал қилганида унинг ҳукмдори ёрдам сўраб, Дабусияга элчи жўнатади. Дабусияликлар зудлик билан Бухоро шаҳрига йўл олади ва бухоролик мудофаачилар билан бирлашиб, душманни Амударёнинг нариги қирғоғига улоқтириб ташлайди.

Орадан кўп ўтмай, Қутайба кўшини тўплаб, Афросиёб шаҳрига ҳужум уюштиради. Лекин Бухоро ва Дабусия лашкарлари яна бирлашиб душманни мағлуб этади.

Шунда Қутайба аввал Дабусия-

ни бўйсундирмаса, Бухорони ҳам, Самарқандни ҳам ололмаслигини англаб етади. Шунинг учун ҳам кейинги мағлубиятдан сўнг куч тўплаб, Дабусия қалъасига ҳужум қилади. Бир неча кун давом этган қақшатқич тўқнашувлардан сўнг Қутайба қалъа деворларининг мустаҳкамлиги, ҳимоячиларининг моҳир чавандоз, ўткир мерганликларига тан беради. Камон ўқлари ва қилич тиғларига кучли таъсир этувчи захар суртилганлиги боис, ундан жароҳат олган ёғийлар дарҳол ҳалок бўларди. Шунда Қутайба қалъани қамал ҳолатида сақлашга қарор қилади. Қалъага кириб-чикувчи яширин йўллар, чашмалардан сопол қувурлар орқали сув оқиб келиши, махсус омборларда озик-овқатлар сақланишини душман билмаган. Бу ерда беш йилгача етадиган қурилган гўшт, мевалар, дон улкан сопол кўзаларда сақланган.

Араблар қўлига асир тушиб қолган дабусияликларни сир олиш учун жуда қаттиқ қийноққа солинган. Асирлар хоинликдан кўра мардларча ўлимни афзал билиб, ўз тилларини тишлаб узиб ташлаганлар.

Ниҳоятда танг аҳволда қолган Қутайба қалъа атрофидаги қишлоқлар аҳолисини қатл қилишга фармон беради. Шундан кейин қалъа мудофаачилари сони кескин камайиб боради. Улар ўзларини ўлимга маҳкум этсалар-да, таслим бўлишмайди. Шундан кейингина босқинчилар ҳимоясиз қолган қалъага бостириб кирганлар.

Қалъа худудида олиб борилган илмий изланишлар жараёнида топилган иш қуроллари, рўзғор буюмлари, ҳунармандчилик ускуналари, овчилик ва чорвачилик қуроллари сифати, пишиқлиги, ихчамлиги ва ташқи кўриниши билан анча тараққий этганлигидан далолат беради. Ҳатто, қалъанинг бутун худудига сопол қувурлар ётқизирилиб, канализация тизими яратилган, тоза ичимлик суви таъминоти йўлга қўйилган.

Тарихий манбаларни varaқлар эканмиз, бир пайтлар бу кўхна кент не-не фотиҳу жаҳонгирларни кўрганига амин бўламиз. Соҳибкирон Амир Темур, Мирзо Улуғбек, Заҳриддин Муҳаммад Бобур сингари буюк аждодларимиз бу масканга қадам ранжида қилишган. Эҳтимолки Самарқандда умрининг энг навкирон дамларини кечирган Ҳазрат Навоий ҳам бир муддат Дабусияда тўхтаб ўтган, балки мана шу кенгликларда туриб, ўзининг малоҳат ва назокатга бой байтларини битгандир?

Дабусияда туғилган алломалар ичида энг машхури факих, қози Абу Зайд Убайдулло ибн Умар ад-Дабусийдир. Ул зот Бухоронинг етти машхур қозисидан бири, ҳанафий мазҳабининг йирик вакили ва пешвоси бўлганлар. Абу Зайд ад-Дабусий 978 йили Дабусияда таваллуд топган ва шу ерда улғайиб машхур алломалардан таълим олиб, фикҳ илмининг билимдони бўлиб етишган.

Дабусий нисбаси билан танилган яна ўнлаб алломалар номи ва асарлари бизгача етиб келган. Бу эса, Дабусия қадимий маданият ва маърифат бешикларидан бири бўлганини яна бир қарра тасдиқлайди.

Дабусия асрлар давомида барқарор, мустаҳкам қалъа сифатида мавжуд бўлган. Темурийлар, Шайбонийлар, Аштархонийлар сингари сулолалар даврида ҳам Дабусия ўз стратегик аҳамиятини йўқотмай келган. Ўн тўққизинчи асрнинг биринчи ярмида, Бухоро ҳукмдори Амир Ҳайдар давридан бошлаб, қалъа Зиёвуддин номини олган. Дастглаб, дабусия ва Зиёвуддин атамалари тенг қўлланган бўлса, кейинчалик, дабусия атамаси истеъмолдан чиқиб кетган. Ўша пайтларда Зиёвуддин ҳам қалъа номи, ҳам Бухоро амирлигидаги вилоят номи сифатида қўлланган. Бугунги Пахтачи тумани маркази – Зиёвуддин шаҳри эса, тарихий Дабусиядан 7-8 чақирим масофада жойлашган.

Дабусия нима сабабдан хувиллаб қолгани, одамлар бу худудни ташлаб кетгани ҳақида ҳам аниқ маълумотлар йўқ. Бу ҳолни кўпчилик қалъадан бир неча чақирим масофада, бугунги Пахтачи тумани марказида янги Зиёвуддин шаҳрининг юзага келиши, аҳлининг кўпчилиги шу ерга кўчиб келиши билан изоҳлашади.

Ҳа, бугун бу тарихий худудда ана шу девор парчаларию, ягона обида Баҳра ота макбарасидан бўлак иншоотни учратмайсиз. Мазкур иншоот ўрта асрларда қад ростлаган бўлиб, унда бир пайтлар шу худудда яшаб ўтган улуғ алломалардан бирининг хоки ётибди.

Кўхна Дабусия кенгликлар узра яна бир оқшом чўқмоқда. Бу масканни тарқатарканмиз, дилимиздан ўтаётган ҳазин, тушуниксиз туйғулар ўз-ўзидан қуйма сатрларга айланади.

Бунда ҳар бир қадам –

асрларларга тенг,

Ҳар зарра мангулик,

эрк нишонаси.

Қадим Дабусия – кўхна тарихнинг Янги дунёдаги элчихонаси...

Рустам ЖАББОРОВ

“ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОНДА ЯНГИ ИҚТИДОРЛАР”

Инсон қўли гул. Унинг нозик дид ила яратган санъат намуналари ўзининг жозибдорлиги билан қўнгилларга хузур бағишлайди. Санъатга ошуфта диллардан эса ҳеч қачон ёмонлик чиқмайди. Бирор асар яратишга шайланган инсоннинг ички иқтидорига айни гуллаган табиат ғойибона куч беради.

Пойтахтимизнинг Мирзо Улуғбек тумани “Баркамол авлод” болалар мактабида “Янги Ўзбекистонда янги иқтидорлар” шиори остида “Ижодкор ёшлар — юрт келажаги” деб номланган фестивал-танловнинг мақсад-муддаоси ҳам айнан янги иқтидорларни юзага чиқаришга қаратилди.

Дарҳақиқат, тадбирни ўтказишдан асосий мақсад, истеъдодли ўқувчиларни аниқлаш, улар иқтидорини юзага чиқаришга қўмаклашиш ва қўллаб-қувватлашдир. Танловда ўқувчи ёшлар эҳтиёж ва қизиқишларига мувофиқ маданият ва санъат, техника, конструкторлик ва моделлаштириш, ҳунармандчилик ва қўл меҳнати йўналишлари бўйича ўзларининг ижодий ишлари билан катнашдилар.

— Мазкур фестивал-танловда тумандаги 34 та умумтаълим мактабларидан иқтидорли ўқувчилар ўз ижодий ишлари билан иштирок этишди — дейди туман халқ таълими бўлими мудирини ўринбосари Саида Музаффарова. — Улар “Маданият ва санъат” йўналишининг тасвирий санъат, либослар дизайни, “Техника, конструкторлик ва моделлаштириш” йўналишининг авиамодел, робототехника ва конструкторлик, ёш архитектор ҳамда “Ҳунармандчилик ва қўл меҳнати” йўналишининг дурадгорлик, кулолчилик, ёғоч ўймакорлиги, мунчоқли безак, тўқиш, мохир қўллар каби турлари бўйича ижодий асарларини намоён қилишди.

Фестивал-танловда ўқувчилар жуда фаол катнашдилар. Ҳар бирининг юз-кўзларидан “менинг ишим қандай баҳоланаркан?” деган ҳадик аралаш

торлик ва моделлаштириш” йўналишининг авиамодел, робототехника ва конструкторлик, ёш архитектор ҳамда “Ҳунармандчилик ва қўл меҳнати” йўналишининг дурадгорлик, кулолчилик, ёғоч ўймакорлиги, мунчоқли безак, тўқиш, мохир қўллар каби турлари бўйича ижодий асарларини намоён қилишди.

орзу-истак мужассамлиги билиниб турибди. Ҳакамлар ҳайъати томонидан ҳар бир йўналиш бўйича бир нафар ўқувчининг иккитадан ижодий иши кўриб чиқилиб баҳоланди. Ғолиб бўлганлар диплом ва қимматбаҳо совғалар билан тақдирландилар.

Фестивал-танловда 1000 дан ортиқ ўқувчи-ёшлар ва уларнинг ота-оналари ҳамда педагоглар иштирок этишди. Тадбир давомида “Баркамол авлод” болалар мактаби тўғараги аъзолари томонидан ижро этилган қўшиқ, рақс ва сахна кўринишлари йиғилганлар кўнглига бир олам кайфият бағишлади.

Гофур ЖАБИЕВ,
Мирзо Улуғбек туманидаги
207-мактабнинг Ижодий-маданий
масалалар бўйича тарғиботчиси.

ИШДАН БЎШАШДА ИЗОҲ ШАРТ ЭМАС

Ҳуқуқий саводхонлик

Ҳозирги кунда кўпчилик фуқаролар ходим ўз ташаббусига кўра меҳнат шартномасини бекор қилмоқчи бўлса, нима қилишлари кераклиги тўғрисида тўлиқ маълумотга эга эмас. Фуқаролар меҳнат қилишда эркиндир. Улар иқтисодий ва ижтимоий ҳаётнинг ўзлари истаган жабҳасида ижодий меҳнат қилиш ҳуқуқига эга, мажбурий меҳнатга жалб қилиниши қатъиян тақиқланади. Меҳнат шартномасини ходимнинг ташаббусига билан бекор қилиш юзасидан ходимга чекланмаган ҳуқуқлар берилган.

Ходим ўз ихтиёрига кўра ишдан бўшаш учун иш берувчига унинг сабабларини изоҳлашга мажбур эмас ва бунда ҳеч қандай сабаб кўрсатилиши ҳамда уни асослаб беришга ҳам ҳожат йўқ. Айни пайтда ходим томонидан ўз ихтиёрига кўра исталган вақтда меҳнат шартномасининг бекор қилиниши иш берувчининг ишлаб чиқариш жараёнига таъсир қилиши, иш ўрнининг вақтинча бўш қолиши оқибатида иш суръати пасайиши, бошқа салбий оқибатлар юзага келиши мумкин. Шу сабабли меҳнат қонунчилиги иш берувчи манфаатларини ҳимоя қилиш мақсадида ходим ташаббуси билан меҳнат шартномасини бекор қилишнинг муайян тартибини белгилаб қўйган. Унга кўра ходим меҳнат шартномасини бекор қилиш учун иш берувчини икки ҳафта олдин ёзма ариза тақдим этиш орқали хабардор қилиши керак, икки ҳафта ўтгач, ишни тугатишга ҳақли, иш берувчи эса шу муддат ўтгач

ходимни ишдан бўшатиши ва у билан ҳисоб-китоб қилиши керак. Огоҳлантириш муддати ариза ёзилган куннинг эртасидан бошланиб 14 кун ҳисобланади.

Меҳнат шартномаси ходимнинг ташаббусига кўра икки ҳафталик огоҳлантириш муддати тугагунга қадар ҳам иш берувчи билан ходимнинг келишувига кўра бекор қилиниши мумкин. Меҳнат кодексига белгиланган ёки келишувга кўра қисқартирилган огоҳлантириш муддати тугамасдан ходимнинг розилигисиз меҳнат шартномасининг бекор қилиниши ушбу меҳнат шартномасининг бекор қилинишини ғайриқонуний деб топилишига ва ходимни аввалги ишига тикланиши ҳақидаги талабини қаноатлантирилишига асос бўлади. Ходимнинг огоҳлантириш муддати ўтмасдан ўзбошимчалик билан ишни ташлаб кетиши меҳнат мажбуриятларини бузиш деб баҳоланади. Агарда ходим у билан

тузилган меҳнат шартномасини бекор қилишни сўраб ёзган аризасида унинг ўз меҳнат вазифаларини давом эттиришининг иложи йўқлиги, яъни ўқув юртига қабул қилинганлиги, пенсияга чиққанлиги, сайланадиган лавозимга сайланганлиги, соғлигининг ҳолатига кўра мазкур ишини давом эттира олмаслиги. биринчи гуруҳ ногирони бўлган оила аъзосига қараши кераклигини сабаб қилиб келтирган бўлса иш берувчи ходим сўраган кун у билан тузилган меҳнат шартномасини бекор қилиши керак.

Огоҳлантириш муддати ёки келишилган муддат тугасаю иш берувчи томонидан меҳнат шартномаси бекор қилинмаса, ҳар бир кун учун мажбурий ҳақ тўлаши керак. Ушбу муддат тугамасдан олдин ходим меҳнат шартномасини бекор қилиш тўғрисидаги аризасини қайтариб олиши мумкин. Огоҳлантириш муддати тугасаю ходим ҳам ишини давом эттираверса, иш берувчининг ҳам қаршилиги бўлмаса, ходимнинг меҳнат шартномасини бекор қилиш тўғрисидаги аризаси ўз кучини йўқотади.

Камола ШОДИЕВА,
Тошкент шаҳар юридик техникуми
ўқитувчиси

ЭЪЛОН

Тошкент фармацевтика институти томонидан Бердикулова Умида Турдикулова номига берилган 278330 рақамли диплом йўқолганли сабабли ушбу ҳужжат ўз кучини йўқотганлиги эълон қилинади.

Муассислар:

Ўзбекистон Республикаси
Экология ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш давлат қўмитаси.

Тадбиркорлар ва ишбилармонлар ҳаракати — Ўзбекистон Либерал-демократик партияси.

Ўзбекистон Нодавлат нотижорат ташкилотлари миллий ассоциацияси.

Ўзбекистон Савдо-саноат палатаси.

Бош муҳаррир
Мақсуд ЖОНИХОНОВ

Газета таҳририятнинг компьютер бўлимида саҳифаланди.
“Шарқ” нашриёт-матбаа акциядорлик компанияси босмаҳонасида чоп этилди.

Манзил:
Буюк Турон кўчаси 41.
Буюртма рақами Г-508
Адади: 1507.

Пайшанба куни чиқади.
Қоғоз бичими А-3,
ҳажми 2 босма табоқ.

Баҳоси келишилган нархда.
Газета Ўзбекистон матбуот ва ахборот агентлигида
2006 йил 0010-рақам билан рўйхатга олинган.

ISSN 2010-7722

Навбатчи:
Дилбар МАҲМУДОВА

Газетанинг полиграфик жиҳатдан сифатли чоп этилишига “Шарқ” нашриёт-матбаа акциядорлик компанияси масъул.

100000, Тошкент шаҳри
Матбуотчилар кўчаси 32.
Маълумот учун телефонлар:
(71) 233-72-77,
233-91-55

Реклама ва эълонлар учун:
Электрон почта:
jamiyat@mail.uz
Газета индекси — 131
“ЖАМИЯТ” дан олинган маълумотларда манба сифатида газета номи кўрсатилиши шарт.
Топширилган вақти:
20:00
1 2 3 4 5 6

Сўз заргари ЭДИ

Академик Ботурхон Валихўжаевнинг “Ўзбекистонда адабий-танқидий қарашлар таракқиёти тарихи (XV-XIX асрлар)” мавзудаги диссертацияси адабиётшунослик, адабий танқидчиликнинг илдишлари, шаклланиш босқичлари ва манбалари ҳақида жуда зарур ва қизиқарли маълумотларни ўзида ифода этганлиги, адабиёт илми учун муҳим тадқиқот бўлганлиги, адабий-танқидий қарашларнинг илдишларига назар ташланганлиги билан илмда катта аҳамият касб этди.

Олим номзодлик ишида ўзбек халқининг адабиётшунослиги ва адабий-танқидий қарашлари тарихи, ўзига хос хусусиятларини ўрганиш, унинг бадиий ижод таракқиётидаги мавқеини белгилашда бир қатор адабиётшунос олимлар, жумладан, С.Айний, А.Саъдий, Э.Бертельс, И.Мўминов, О.Шарафиддинов, М.Шайхзода, В.Зоҳидов, И.Султон, В.Абдуллаев, Ғ.Каримов, А.Ҳайитметов, А.Қаюмов, Н.Маллаев, С.Ғаниева, Ҳ.Қудратуллаевлар ўзларининг турли асарлари билан ҳисса қўшганлигини айтиб ўтган.

Диссертацияда XX аср бошларигача бўлган даврда ўзбек адабиётшунослиги ва адабий танқид тарихи изчил баён этилган.

Олим яна бир билвосита жанр шеърини парчаларда ҳам адабиётшунослик ва адабий танқидга оид фикрлар у ёки бу тарзда учрашини таъкидлаб, бунга Навоий соқийномаси, Шермуҳаммад Муниснинг “Шеър” номли китъасини мисол тариқид келтиради. Бундан ташқари, шарқда ўн икки қисмдан иборат луғат, сарф, наҳв, маони, баён, аруз, қофия, саноъ каби илми адабга доир асарлар туркуми; дostonларнинг сўзнинг аҳамияти, шоирлар тўғрисида мулоҳазалар акс этган айрим боблари; маълум бир даврнинг адабий муҳити, шоирлари ҳақида бир қатор маълумотлар келтирилган тарих ва тарихий эсдалик асарлар (Мирхонднинг “Равзат ус-сафо”, Хондамирнинг “Ҳабиб ус-сияр”, Муниснинг “Фирдавс ул-икбол” каби тарихий асарлари мисол сифатида келтирилган); айрим бобларида шеър ва шоирлик хусусиятлари ҳақида фикр юритилган насихатномалар ҳам ана шундай билвосита жанрлар гуруҳига киритилади.

Кейинги бевосита жанрларга тазкиралар, манокӣб-ҳолот ва рисола-лар, аруз, қофия ва санъатларга бағишланган рисола-лар, девонларнинг дебечалари, рўзнома ва ойномаларда босилган мақолалар киритилади ва улар тўғрисида, баҳс юритган масалалар тўғрисида атрофлича маълумотлар келтирилиб, XX асрнинг бошларида турли хилдаги ойномалар чиқа бошлагач, янги турдаги адабиётшунослик ва адабий танқидий қарашларни ифода этувчи жанрлар пайдо бўлганлиги айтиб ўтилади.

“Таракқиёт босқичлари” бобида ўзбек адабиёти тарихининг XV асрдаги ҳолати, адабиётшунослик ва адабий-танқидий қарашларнинг таракқиёт босқичига катта ҳисса қўшган ижодкорлар ҳақида фикр юритилади. Жумладан, Абдурахмон

Жомий, Хусайн Воиз Кошифий, Атоуллоҳ Хусайний, Хондамир, Сайфий Бухорий ва бошқаларнинг шу мавзудаги асарлари; Алишер Навоийнинг адабий-танқидий қарашлари тўғрисида алоҳида тўхталиб, “Хамса” таркибидаги дostonлари, “Лиссон ут-тайр”, “Мезон ул-авзон”, “Муфрадот”, “Мажолис ун-нафоис”, “Ҳолоти Паҳлавон Муҳаммад”, “Ҳолоти Сайид Ҳасан Ардашер”, “Хамсат ул-мутаҳаййирин” каби асарларидаги шоирлик ҳамда адабиёт, шеърят қонун-қоидалари ҳақидаги муҳим фикрлари шарҳланади. Олим таърифича, Алишер Навоийнинг адабиётшунос олим ва адабий танқидчи сифатидаги фаолияти кўпинча бир-бирига қоришиб, яхлитликда намоён бўлади.

Олим таъкидича, Навоий ўз асарларида замонасидаги адабий жараён ҳолатидан келиб чиққан ҳолда бадиий ижодга оид фикрларни турлича муносабат ва шаклда баён этиши натижасида адабий йўналишнинг назарий асосларини белгилаб берган.

Академик Б.Валихўжаев Алишер Навоийнинг ўтмиш шоирларга бўлган муносабатини адабиётшунос сифатида, замондошлари ҳақида сўз юритганда, адабий танқидчи сифатида кўради. Шоир асарларида Фирдавсий, Ҳофиз Шерозий, Камол Хўждан-дий, Аҳмад Яссавий, Адиб Аҳмад Югнакий ва Ҳайдар Хоразмийгача бўлган даврдаги адабиётнинг йирик намояндалари ва турли муносабат билан араб шоирлари, юнон донишмандлари тилга олинади.

Алишер Навоийнинг адабиётшунос сифатидаги фаолиятининг моҳиятини маълум асарларнинг қайси тилда ёзилганидан, қайси халқ вакили томонидан яратилганидан қатъи назар уларнинг умумбашарий аҳамиятини тўғри белгилаб, асарлар муаллифлари фаолиятини ҳаққоний тарзда юксак кадрлаганлигини юқори баҳолайди.

Бу каби хусусиятларни тўплашдан мақсад, албатта, Алишер Навоий ижодидаги адабий танқид ва адабиётшуносликка оид бўлган фикрларни жамлаш, умумлаштириш ва бутун дунё тан олган адабиётшунослик қарашлари билан таққослашдир.

Устоз Навоий ижодидаги ўтмиш ижодкорлар фаолиятига баҳо беришда ўта эҳтиромда бўлиш, бадиийлик ва ҳаққонийликнинг аралашиб кетмаслиги, тарихийлик ва бадиийлик масалалари, ўзидан олдин ўтган муаллифлар ижодиётининг мактовга сазовор томонлари тўғрисида ҳақли равишда самимият билан сўз юритгани ҳолда айрим номуносаблик-

ни ҳам хуш такаллуф билан асосли тарзда кўрсатганлиги-га эътибор қаратади.

Алишер Навоийнинг адабий-танқидий қарашлари нафақат шоирнинг ўзига, балки, замондошлари учун ҳам дастуруламал бўлиб хизмат қилганлиги алоҳида таъкидланади.

Ушбу бобда “Алишер Навоий ва замондошлари”, “Навоий “Мажолис ун-нафоис” ининг адабий-танқидий қарашлар тарихидаги аҳамияти” каби бўлимларида ҳам Алишер Навоийнинг адабий-танқидий қарашлари ўз ифодасини топган. Улардаги асосий ўзига хослик ва ютуқлар шундан иборатки, шоирнинг ҳар бир ижодкорга бўлган эътибори ва ҳар бир ижодий асарни синчиклаб ўрганганлиги натижасида унда адабиётшунос сифати намоён бўлганлиги кайд этилади.

“Анъана ва янгилик” боби XVI асрдан XIX аср охиригача бўлган даврдаги адабий-танқидий қарашлар тарихига бағишланади. Унда ҳам ҳали адабиётшунослар томонидан катта эътибор қаратилмаган бир қатор муаллифлар ва уларнинг асарлари ҳақида маълумотлар берилди ва кенг шарҳланади. Жумладан, Ҳофиз Танишнинг “Абдуллонома”, Роқим Самарқандийнинг “Тарихи касира”, Муниснинг “Фирдавс ул-икбол”, Зайниддин Муҳаммад Восифийнинг “Бадоеъ ул-вақоеъ” каби асарлари XVI-XIX асрларда яратилган адабий-танқидий қарашларни ўзида мужассамлаштирган тарихий-эсдалик асарлар сифатида баҳо берилди ҳамда улардаги адабий-танқидий фикрлардан мисоллар келтирилиб, шарҳланади, Мунис, Нишотий, Махмур, Ҳозик, Муқимий, Фуркатлар ва XIX асрдаги “Ал-ислоҳ” саҳифаларида эълон қилинган адабий-танқидий қарашлар баён этилади.

Ушбу бобда Заҳридин Муҳаммад Бобурнинг адабий-танқидий қарашлари тўғрисида алоҳида тўхталиб ўтилган. Унинг шеърлари, “Рисола аруз”и ва “Бобурнома”сидаги адабиётшунослик ва адабий танқидга тегишли бўлган фикрлардан баҳраманд бўлишимиз мумкин. Айниқса, анъана ва янгиликка бўлган куйидаги муносабати диққатга сазовор:

“Ҳар кимдан яхши қоида қолгон бўлса, анинг бирла амал қилмоқ керак, агар ота ёмон иш қилгон бўлса, яхши иш била бадал қилмоқ керак”.

Бунда Бобурнинг адабиётшунос ва танқидчи сифатида бирёкламликка йўл қўйган жиҳатлари ҳам бўлганлигини унутмайди. Жумладан,

М.Солихнинг ижодига Бобур томонидан берилган баҳода у душмани Шайбонийхонга хизмат қилганлиги боис ижодига ҳам ноҳолис баҳо берганлиги ҳолати бутун бир дostonдан бир байтгинасини маъқул кўрганлиги билан изоҳланади.

Устоз Б.Валихўжаев Бобурнинг адабий-танқидий қарашларида шоир ва ёзувчиларнинг асарларида кузатган камчиликларни кўрсатишга иштилоҳ ҳолати тез-тез учраб туриши, бу эса Бобурни адабий жараён, унинг намояндалари ижоди ва маълум асарлари ҳақида ўз мулоҳазаларини баён эта олган адабиётшунос ва танқидчи сифатида бўй кўрсатишини алоҳида таъкидлайди.

Булардан ташқари, устоз “Аруз рисоласи” ҳақида ёзар эканлар, адабиётшунослик илми учун қимматли бўлган бир қатор маълумотларни келтиради. Аруз илми ҳақида гап кетганда, Б.Валихўжаевнинг ўзлари ҳам йирик арузшунос олим бўлганлигини пайқаш мумкин. Чунки, аруз ҳақида тадқиқот олиб бориш учун шеър илми, хусусан, аруз илмининг чуқур билимдони бўлиши зарур. Шунингдек, олим Заҳридин Муҳаммад Бобур нафақат, арузшунос олим сифатида шеърятни кузатганлиги, киёслаб ўрганганиб, мисоллар келтирилганлиги, балки, йирик шоир сифатида ўзининг ғазалларидан кўплаб мисоллар келтирилганлигидан ўзбек ва қардош халқлар шеърятини синчиклаб ўрганганлигини, унинг хусусиятларини аниқлаганлигини, Бобурнинг адабий-танқидий қарашлари ўша давр адабий жараёни ва унинг тарихини ўрганишда ҳамда ана шу адабий тажрибага асосланган назарий умумлашмаларни тадқиқ этишда бениҳоя муҳим аҳамиятга эга эканлигини таъкидлайди.

Ушбу муҳташам тадқиқот ўзбек адабиёти ва адабиётшунослиги тарихида XX асрнинг 20 йилларигача бўлган даврдаги ўзбек адабиётшунослиги, танқидчилиги таракқиёти ва тарихи тўғрисидаги фикрларни умумлаштирган муҳим илмий иш саналади.

Машҳура ҲАСАНОВА,
Шароф Рашидов номидаги Самарқанд давлат университети катта ўқитувчиси, филология фанлари бўйича фалсафа доктори